

Jak myśleć o praktyczności: Wojciecha W. Gasparskiego traktat o filozofii Tadeusza Kotarbińskiego oraz *similaria*

Piotr T. Makowski

Uniwersytet Warszawski
pmakowski@wz.uw.edu.pl

Tekst jest przyczynkiem do dyskusji nad książką prof. Wojciecha Gasparskiego *Filozofia praktyczności. Traktat o filozofii Tadeusza Kotarbińskiego oraz similaria* (Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2021). Autor artykułu najpierw omawia treść książki i samą ideę praktyczności w kontekście aspiracji filozoficznych prakseologii; następnie omawia dwa możliwe kierunki współczesnej interpretacji prakseologicznej idei praktyczności: popularną w dzie-

zinie zarządzania tzw. teorię praktyki oraz analityczną filozofię działania. Celem tej zwięzłej dyskusji jest ukazanie potencjału rozwojowego idei prakseologicznych Kotarbińskiego.

Słowa kluczowe: praktyczność, prakseologia, teoria praktyki, analityczna filozofia działania, Tadeusz Kotarbiński, Wojciech W. Gasparski

Wstęp

Zaproszenie ze strony samego Autora, Profesora Wojciecha Gasparskiego, do napisania recenzji jego *Filozofii praktyczności* przyjąłem z poruszeniem, bo jest to z całą pewnością wyróżnienie. Polska edycja tej książki ukazuje się niemal po 20 latach od wydania oryginału traktatu na temat filozofii praktycznej Tadeusza Kotarbińskiego (*A Philosophy of Practicality. A Treatise on the Philosophy of Tadeusz Kotarbiński* /Acta Philosophica Fennica, Vol. 53/, Helsinki 1993).

Oprócz tłumaczenia tej niedużej monografii tom zawiera też osiem esejów (*Similaria*), które w różnych aspektach uzupełniają to, co w książce określa się mianem filozofii praktyczności. Tłumaczenia traktatu i większości esejów przygotowała Julita Sokołowska¹.

Oryginalna anglojęzyczna edycja tej książki ma swoją krajową recepcję, zwłaszcza w kręgach prakseologicznych (a także, w mniejszym stopniu, w filozofii poza granicami kraju, por.: Collen 1998; Niiniluoto 2002; Rabinowicz 2000). Popularyzujący ideę filozofii praktyczności charakter mają również publikacje w „Prakseologii”, a także wiele prac z redagowanej przez Wojciecha Gasparskiego 25-tomowej serii *Praxiology: The International Annual of Practical Philosophy and Methodology* (w której sam miałem zaszczyt być współautorem niektórych tomów oraz współredaktorem jednego z nich). Można więc powiedzieć, że idee prezentowane w *Philosophy of Practicality* są znane. Nie wydaje się zatem chyba wskazane, by recenzowanie tej pozycji w polskiej edycji wymagało bardzo szczegółowej prezentacji czy charakterystyki poszczególnych jej części. Tłumaczenia książek mają z reguły służyć upowszechnieniu wiedzy o oryginale i pozycja ta w tym sensie jest nie tylko pożądana, jeśli chodzi o propagowanie wiedzy na temat dzieła Tadeusza Kotarbińskiego, ale również całkowicie zrozumiała ze względu na niezwykle autorytet Autora oraz nadarżającą się możliwość publikacji miscellaneów ugruntowujących jego pozycję naukową w skali krajowej. Tom *Filozofia praktyczności* autorstwa Profesora Gasparskiego, jednego z najważniejszych uczniów Kotarbińskiego i kluczowych postaci polskiej nauki, jest jednak interesujący i ważny nie tylko z wyżej wymienionych powodów.

Według słów Autora, publikacja ma „zwrócić uwagę na stratę, jaką poniosła polska filozofia, gdy zabrakło w niej Warszawskiego Sokratesa [...]” („Słowo wstępne”, s. 10). Książka jest więc wyrazem szczególnego przywiązania Autora do znaczenia dzieła Tadeusza

¹ Wbrew utartej praktyce publikacji tłumaczeń, informacji o nazwisku tłumaczki nie ma na stronie tytułowej. Odszukać ją można w „Podziękowaniach” (s. 18).

Kotarbińskiego i w tym zakresie należy ją odczytywać zarówno jako swoisty hołd dla jego twórczości, jak i wyraz uznania dla Kotarbińskiego jako ważnej postaci dla nauki w XX wieku, filozofa dużego formatu, a także osobistego mistrza. O tym, że tak jest, przekonuje nie tylko zawartość merytoryczna samej monografii – bogatego źródła cytatów z różnych dzieł Kotarbińskiego, ale również 8 similariów, na które składają się prace wydane wcześniej, z wyjątkiem ostatniej. Właśnie ostatni dodatek, esej pt. *ADRES. Do Tadeusza Kotarbińskiego*, mający formę listu do filozofa, w którym Autor raportuje zdarzenia ze swojego życia, które wiążą się z jego działalnością naukową i okołonaukową, dobitnie ukazuje stosunek Autora do swojego mistrza. W liście tym opisy osobistych doświadczeń i ważniejszych wydarzeń akademickich przeplatane są cytatami z twórczości nie tylko naukowej, ale i poetyckiej Kotarbińskiego. W *Adresie* Kotarbiński jawi się jako wzór i przewodnik Autora, który patronuje niemal wszystkim jego przedsięwzięciom naukowo-organizacyjnym i zdarzeniom im towarzyszącym. Bez wątplenia, Profesor Gasparski pozostał uczniem Tadeusza Kotarbińskiego do końca życia.

Od naukowej strony rzecz ujmując, książka Wojciecha Gasparskiego jest zarówno przedsięwzięciem popularyzatorskim, jak i podsumowującym jego stosunek do klasyka filozofii polskiej XX wieku. Wobec tego, zamiast dokonywać krytycznego przeglądu rozważań proponowanych w tomie, skoncentruję się jedynie na zagadnieniu, któremu cała książka jest poświęcona, tzn. praktyczności i jej filozoficznemu ujęciu oraz perspektywom badań, które to ujęcie może otwierać. Przekonuje mnie do tego również to, że Profesor Gasparski w „Słowie wstępnym” odwołuje się do zaproponowanego przeze mnie spojrzenia na prakseologię Kotarbińskiego, które kilka lat temu opublikowałem w mojej książce *Tadeusz Kotarbiński's Action Theory* [Makowski 2017b]. Odwołanie to ma być w zamierzeniu polemiczne. Próba polemiki dotyczy samych założeń, jakie legły u podstaw interpretacji, którą proponuję, by w nowy sposób oświetlić zawartość prakseologicznego dzieła Kotarbińskiego. Recenzja ta jest więc nie tylko okazją, by rzucić nieco światła na zagadnienie

praktyczności od strony teoretycznej i metateoretycznej, ale również uporać się z pewnymi nieporozumieniami, których moja książka okazuje się źródłem.

Idea praktyczności i filozofia

Idea „filozofii praktyczności”, zaproponowana przez Prof. Gasparskiego, ma stanowić odpowiedź na pytanie, co jest ogólnym wyróżnikiem filozofii Tadeusza Kotarbińskiego („Wstęp”, s. 23). W pracach Kotarbińskiego, pojęcie praktyczności ma zwykle teorio-działaniowy charakter. Rozumie się przez nią przede wszystkim sprawność działania w znaczeniu ogólnym, na którą składają się elementarnie rozumiana skuteczność oraz ekonomiczność². Prof. Gasparski uzupełnia to ujęcie, odwołując się do rozważań o praktyczności w kontekście wiedzy (cz. 1.2 „Teoretyczność jako rzekome przeciwieństwo praktyczności”) oraz w kontekście niepraktyczności i błędu praktycznego (cz. 1.3). Pozwala mu to na uwzględnienie innych kontekstów filozoficznych z twórczości Kotarbińskiego. W tym też sensie prof. Gasparski traktuje pojęcie praktyczności jak pewien parasol, pod którym mieszczą się nie tylko zagadnienia typowe dla filozofii działania – związane z pojęciem czynu, warunkami skuteczności działania, pojęciem sprawstwa czy podmiotu działania – ale również metodologii, praktycznie zorientowanej filozofii, logiki, a nawet kwestii dotyczących światopoglądu i edukacji.

Faktycznie istnieją powody, by pod takim parasolem umieścić filozofię Kotarbińskiego. Pierwszym z nich jest choćby zainteresowanie pracą prof. Gasparskiego w Finlandii – gdzie oryginalnie ukazała się – w kraju, w którym podział na filozofię praktyczną i teoretyczną jest dość silny i często przybiera zinstytucjonalizowaną

² Czasami dodaje się do niej również „energię”. Chociaż nie wszystkie sprawy związane z dystynkcjami pojęciowymi w prakseologii są jasne, nie omawiam ich tutaj dokładniej ani nie ilustruję cytatami z prac Kotarbińskiego, ponieważ są dość dobrze znane w literaturze prakseologicznej. W celu krytycznego omówienia tych dystynkcji pojęciowych odsyłam do rozdziału 3. mojej książki.

postać (w Skandynawii wydziały filozofii praktycznej mogą istnieć względnie niezależnie od wydziałów filozofii teoretycznej). Drugim powodem może być szczególna rola wiedzy i jej zorientowanie na praktykę, który to motyw jest wyraźnie obecny w pismach Kotarbińskiego i który przykładowo powoduje, iż istnieją pewne związki między prakseologią a pragmatyzmem [por. Ryan, Nahser, Gasparski 2002]. Jeżeli dodatkowo uwzględnić fakt, iż zainteresowanie Kotarbińskiego oraz prakseologów zagadnieniem praktycznych aspektów pracy zorganizowanej miało miejsce od najwcześniejszych etapów rozwoju prakseologii (Pracownia Ogólnych Problemów Organizacji Pracy PAN została, jak wskazuje Autor książki, założona przez samego Kotarbińskiego, s. 12–13), to otrzymujemy pewne wyjaśnienie, dlaczego idea „filozofii praktyczności” może wydawać się zarówno metafizycznie, jak i instytucjonalnie nośna. Czy jednak zdaje ona dostatecznie sprawę ze szczególnego rozumienia działania w twórczości Kotarbińskiego, zwłaszcza w kontekście rozmachu ambicji filozoficznych, jakie możemy znaleźć w *Traktacie o dobrej robocie*?

Na prakseologię Kotarbińskiego można patrzeć na kilka sposobów. Zachęca do tego nie tylko sam Kotarbiński, posługując się rozmaitymi określeniami (takimi jak „metodologia ogólna” czy „teoria sprawnego działania”), ale również merytoryczna zawartość jego prac. Nie powinno być szokujące stwierdzenie, że nie każdy z tych sposobów jest dziś filozoficznie interesujący czy wart kontynuacji. Przykładowo idea, by prakseologia stanowiła „supernaukę” dla wszystkich dyscyplin, w których pojęcie działania można uznać za podstawowe dla ich wymiaru teoretycznego, jest dziś niezwykle trudna do utrzymania. Podobnie problematyczne jest dziś systemowe podejście do filozofii, którego twórczość Kotarbińskiego – jak słusznie wskazuje prof. Gasparski (np. s. 11) – jest przykładem. Tego typu wyzwania powodują, że na potencjał prakseologii warto patrzeć od stron, które są w stanie zagwarantować jej wartościową i kreatywną obecność w nauce i filozofii. Możliwości jest tu przynajmniej kilka.

Filozofia praktyczności i teoria praktyki

Jedną z nich może być twórcze odczytanie idei praktyczności w kontekście koncepcji oraz pojęć, które znalazły szerszy oddźwięk w naukach o zarządzaniu. Historycznie byłby to zabieg całkowicie uzasadniony, biorąc pod uwagę, że prakseologia była od początku rozwijana w tymże kontekście (jest to zrozumiałe z wielu powodów, np. dlatego, że wyróżnione miejsce w dziele Kotarbińskiego stanowi praca i jej organizacja, jak również dlatego, że prakseologia Ludwiga von Misesa – pokrewne przedsięwzięcie teoretyczne – również jest w tych naukach istotna, choć z nieco innych powodów).

Do koncepcji, które mogłyby szczególnie „polubić” ideę praktyczności, należy z pewnością to, co się określa mianem teorii praktyki [Knorr Cetina, Schatzki, von Savigny 2001; Nicolini 2013; Orlikowski 2000; Schatzki 2012], całej rodziny poglądów, która czerpie zarówno z teorii socjologicznych, jak i filozofii. Fundamenty filozoficzne tej teorii są raczej skromne (por. Whittington 2006) i, jak się wydaje, istnieje tu wiele do zrobienia od strony pojęciowej. Zatem „filozofia praktyczności” mogłaby tu potencjalnie sporo wniesić. Zważywszy, że idee praktyk [Schatzki 2012; Vaara Whittington 2012] i wspólnot praktyki [Brown, Duguid 1991] są obecne zarówno w badaniach akademickich, jak i w samej praktyce organizowania (np. w zwinnych metodykach [Paasivaara, Lassenius 2014]), jest to ścieżka, którą prakseologia może próbować dziś podążać.

Oczywiście ceną takiego aplikacyjnego podejścia do prakseologii jako filozofii jest rezygnacja z tego, by jej amelioracyjne zadania w zakresie budowania podstaw teorii miały charakter prymarny czy pierwszoplanowy względem tego trendu w naukach o organizacji (jest to szczególnie jaskrawy problem w świetle faktu, iż Kotarbiński uznawał prakseologię za system skończony i wymagający jedynie popularyzacji). Mimo swojej heterogeniczności i niezbyt zaawansowanego charakteru, jeśli chodzi o teoretyczne fundamenty, *practice theory* jest dziś jednym z głównych sposobów patrzenia na praktyki i działania organizacyjne. Mimo swojej systemowo-

ści i programowego charakteru, prakseologia nie mogłaby więc jej zastąpić ze względów typowych dla rozwoju praktyki badawczej. Może ją jednak wzmacniać od strony teoretycznej, czyli pełnić rolę filozofii na terenie nauki. Uprawianie filozofii w ten sposób jest dziś samo pewnym ważnym trendem filozoficznym, owocującym bezpośrednim wpływem na wybrane wycinki praktyki naukowej [Pradeu, Lemoine, Khelfaoui, Gingras 2021]. Może być więc interesującym sposobem na przetrwanie filozoficznej tożsamości prakseologii, nie mówiąc już o tym, że pełniłoby rolę integrującą, jeśli chodzi o nauki o organizacji oraz filozofię, co można uznać za konstytutywne dla zadań prakseologii w ogóle [Kotarbiński 2003].

Filozofia praktyczności jako analityczna filozofia działania

Inne, nie mniej interesujące możliwości dla prakseologicznego dzieła Kotarbińskiego oraz idei praktyczności oferuje perspektywa samej filozofii działania. Nie jest w żadnym stopniu przesadą stwierdzenie, że Tadeusz Kotarbiński należy do ojców założycieli współczesnej filozofii działania. Biorąc pod uwagę jego ścisły związek ze szkołą lwowsko-warszawską [Gasparski 2017], znaną z przywiązania do rygoru i naukowego podejścia do myślenia, jest to dostateczny argument, by na prakseologię Kotarbińskiego patrzeć przez pryzmat filozofii analitycznej. Taki pryzmat przyjąłem we wspomnianej książce na temat filozofii działania Kotarbińskiego, pokazywałem też przy innych okazjach merytoryczne podstawy tego podejścia [Makowski 2017a]³. Opiera się ono o szereg decyzji egzegetycznych, które mogą na pierwszy rzut oka wydawać się odstręczające czy wręcz niezgodne z „duchem” prakseologii: np. tym, że oryginalnie miała ona ambicje do bycia supernauką i metodologią ogólną, że filozoficzne podejście Kotarbińskiego do działania ewi-

³ Warto zwrócić uwagę, iż nie jest to całkowicie unikalne podejście. W nieco podobnym duchu do prakseologii Kotarbińskiego podchodzi Marta Zaręba [Zaręba 2017], choć – w przeciwieństwie do mnie – nie podejmuje się ona reinterpretacji teorii sprawnego działania.

dentnie ciążyło w stronę pracy i jej organizacyjnego kontekstu, czy wreszcie, że była ona od początku rozwijana właśnie w kontekście nauk o organizacji.

Mimo tego wszystkiego *Traktat o dobrej robocie*, a także wiele pism pomniejszych Kotarbińskiego, zawiera koncepcje, których nie da się właściwie zrozumieć, jeżeli nie przyłożymy do nich tego, co się uprawiało i uprawia pod szyldem analitycznej filozofii działania. Interpretacja, którą zaproponowałem [Makowski 2017a, 2017b] – i z którą najwyraźniej prof. Gasparski chce polemizować – skupia się właśnie na takim podejściu. Nie ma ono na celu oddawać wiernie wymiaru historycznego specyfiki prakseologii, ale wydobyć właśnie jej ściśle teorio-działaniowy wymiar. Takie podejście pozwala pokazać, jak bardzo oryginalny oraz nowatorski jest jej charakter w kontekście klasycznych koncepcji z zakresu analitycznej filozofii działania (spod szyldu Elizabeth Anscombe oraz Donalda Davidsona). W mojej książce starałem się pokazać to w szczególach.

W wielkim skrócie, podejście to wygląda następująco. W interpretacji prakseologii przyjmuję perspektywę, którą określam jako intencjonalną. Polega ona na uwypukleniu roli woli, intencji, planów, chcenia (tego, co się we współczesnej filozofii psychologii określa mianem nastawień sędzeniowych), które w tradycji analitycznej należą do standardowego języka używanego do opisu i wyjaśniania działania. Rzecz jasna, w prakseologii są one obecne, ale ze względu na swoistą perspektywę Kotarbińskiego, która podkreśla rolę skutków, efektów i produktów czy wytworów (oraz, ogólnie, skuteczności, która je gwarantuje), nie stanowią typowych intencjonalistycznych warunków działania. Są jednak obecne, gdyż bez wykorzystania języka psychologii potocznej o działaniu i jego znaczeniu dla praktyki mówić niezwykle trudno. W tym sensie Kotarbiński posiadał dość jasne rozumienie tego, czym jest działanie intencjonalne. Zaproponowana przeze mnie reinterpretacja wydobywa te intencjonalne warunki na pierwszy plan i przy okazji stara się usunąć problemy, które stoją na drodze zrozumienia prakseologii jako filozofii działania.

Jednym z tych problemów jest według mnie obecność tego, co można nazwać myśleniem reistycznym obecnym w prakseologii. Myślenie reistyczne w przypadku teorii działania to nie tyle projekt konsekwentnego tłumaczenia zdań prakseologicznych na język reizmu (choć próbki takiego tłumaczenia można znaleźć w tekstach ojca prakseologii, por. Makowski 2015), ile raczej wyżej wspomniana „orientacja na rzeczy” rozumiane jako efekty, produkty czy wytwory, a nie ich intencjonalne warunki. Można powiedzieć, że dzięki tej orientacji Kotarbiński faktycznie odkrył dla filozofii działania skuteczność i sprawność jako zagadnienia filozoficzne, ale przy okazji utrudnił recepcję swojego dzieła w kontekście tego, w jaki sposób filozofia działania rozwijała się w anglojęzycznej tradycji analitycznej.

Teza, że reizm (czy konkretyzm) jest *implicite* obecny w dziele prakseologicznym Kotarbińskiego, jest oczywiście do pewnego stopnia kontrowersyjna. Jest tak, dlatego iż z jakiegoś powodu utarł się pogląd, że prace Kotarbińskiego na temat reizmu (tj. z zakresu ontologii filozofii języka i psychologii) oraz dzieła typowo prakseologiczne stanowią osobne filozoficzne światy. W swojej książce staram się podać różne argumenty podważające zasadność tego poglądu, więc nie będę tu ich omawiał. Prof. Gasparski – mimo świadomości, iż filozofia Kotarbińskiego jest przykładem myślenia systemowego – zainwestował jednak sporo w obronę owego utartego poglądu, twierdząc, że „Kotarbiński nie był niewolnikiem reizmu” (s. 12) czy, że „prakseologia to metodologia ogólna, do niej więc, a nie do reizmu, należy decydowanie o tym, czy dla uprawiania prakseologii potrzebny jest reizm, czy nie” (s. 13).

Nie będę się tu wdawał w spory dotyczące historycznej interpretacji dzieła Kotarbińskiego oraz adekwatności tych uwag. Zamiast tego stwierdzić można, że oddzielanie prakseologii od reizmu – pomimo systemowości filozofii Kotarbińskiego wspartej jego próbami, by tłumaczyć zdania prakseologiczne na język reizmu – odpowiada przyjętej recepcji dzieła Kotarbińskiego. W recepcji tej reizmem zajmowali się analityczni filozofowie języka oraz metafizycy [zob.:

Niiniluoto 2002; Woleński 2001], zaś prakseologią – uczniowie Kotarbińskiego. Pierwszy „obóz” wiąże się ze szkołą Brentanowską w filozofii, drugi – z polską szkołą prakseologii i podstawami dyscyplin praktycznych. Są to właściwie osobne światy. Chociaż taki „podział pracy” przyniósł wiele wymiernych korzyści obu stronom (recepja reizmu uległa autonomizacji [por. Smith 2013; Woleński 2007, 2008] tak samo, jak zautonomizowaniu uległa refleksja nad warunkami zorganizowanej pracy w kręgach warszawskiej prakseologii), to jednak zaciemnił ważne kwestie związane ze ściśle teorio-działaniowymi aspektami samej prakseologii. Mimo, iż prakseologia ma problemy z intencjonalizmem, to jednak warto go przyjąć w jej interpretacji⁴. Historycznie recepcja prakseologii jako filozofii praktyczności, która grawituje w stronę fundamentów nauk o zarządzaniu i organizacji, nie pokazuje bowiem w pełni jej ściśle filozoficznego potencjału. Potencjał ten staje się w pełni widoczny jedynie wtedy, gdy przeanalizujemy propozycje Kotarbińskiego w świetle analitycznej filozofii działania.

Szczegóły takich intencjonalistycznych analiz można znaleźć w moich pracach [Makowski 2015, 2016, 2017a, 2017b]. Tu ograniczę się jedynie do wybiórczego wyliczenia idei i pomysłów Kotarbińskiego, które pokazują nie tylko pionierski, ale też w kilku aspektach ciągle aktualny charakter prakseologii rozumianej wąsko jako filozofia działania: racjonalność ograniczona, którą Kotarbiński prekursorsko ujmuje jako racjonalność metodologiczną, zasada „kumulowania dzieł”, mająca swoje nowatorskie implikacje w kontekście zasady skupiania zamiarów, koncepcja plastyczności planowania, która wcześniej w ogóle nie pojawiła się w filozofii działania czy, wreszcie, idea automatyzacji działania, która wyprzedziła swoje czasy i jest dziś popularnym motywem nie tylko w filozofii, ale i w psychologii poznawczej. To tylko kilka z filozoficznych pomy-

⁴ Obie kwestie – kłopoty z intencjonalizmem i zasadność odczytywania prakseologii przez jego pryzmat – miałem okazję obszernie omówić w referacie *Problem intencjonalności w teorii działania Tadeusza Kotarbińskiego* na jednym ze spotkań Towarzystwa Naukowego Prakseologii w 2017 roku.

słów, dzięki którym Kotarbiński dał się poznać jako wybitny filozof działania. Warto je odczytywać w kontekście konkurencyjnych lub zbliżonych ujęć, by w pełni zrozumieć i oszacować ich wartość.

Zwróćmy dodatkowo uwagę, że brak krytycznego odwołania do niuansów współczesnej filozofii działania nie jest jedynym wyzwaniem, jeśli chodzi o interpretację prakseologii Kotarbińskiego oraz myślenie o praktyczności. Brak takich odwołań może po prostu utrudniać rozumienie filozoficznego wymiaru prakseologii.

Jednym z zagadnień, które w *Traktacie o dobrej robocie* mogą generować trudności interpretacyjne, jest kwestia statusu wiedzy potrzebnej do działania, czy – mówiąc językiem filozofii działania – „wiedzy-jak” (*know-how*). Przyjrzyjmy się tej kwestii nieco bliżej.

W debacie na temat *know-how* wyróżnia się tu zwykle trzy główne stanowiska. Według tzw. intelektualistów [np. Snowdon 2004; Stanley 2011], wiedza potrzebna do działania (*know-how*) jest zawsze kwestią konkretnej „wiedzy-że” (*know-that*), czyli znajomości danego zbioru sądów o treści propozycjonalnej, wiedzy o faktach. Z intelektualizmem nie zgadzają się antyintelektualiści, których podzielić można na dwa obozy. Antyintelektualiści umiarkowani uznają, że wiedza potrzebna do działania jest czymś rodzajowo innym niż „wiedza-że” (wiedza o faktach) [Carr 1981]; opiera się ona na swoistych zdolnościach praktycznych [Noë 2005] lub, w najpopularniejszej wersji, na dyspozycjach do działania [Ryle 1949]. Antyintelektualiści radykalni uważają natomiast, że każda „wiedza-że” jest pewnego rodzaju „wiedzą-jak” [Hetherington 2006; Roland 1958]. Jak na tej mapie poglądów na status wiedzy praktycznej sytuuje się filozofia Kotarbińskiego?

Miejsc, w których polski klasyk filozofii przedstawił swój pogląd odnoszący się do tej kwestii, jest kilka. Najważniejsze chyba znaleźć można w *Traktacie o dobrej robocie*:

„[E]lementy o charakterze umysłowym wchodzą w skład każdego czynu. W każdym czynie bowiem zawiera się impuls dowolny skierowany ku jakiemuś celowi, a to znaczy, że sprawca nie tylko się porusza, lecz jest świadomy celu swego poruszenia, co stano-

wi niewątpliwie element umysłowy. Niepodobna więc rozsądnie dzielić działań ludzkich na fizyczne i umysłowe, skoro nie ma działań fizycznych bez elementów umysłowych. Nic natomiast nie stoi temu na przeszkodzie, by szeregować działania, a więc i prace, wedle stopnia udziału w nich elementów umysłowych” [Kotarbiński 1955: 244].

Rzecz jasna, charakterystyka ta nie przesądza wyraźnie o tym, że świadomość celu działania musi mieć koniecznie status wiedzy o faktach, ale może z pewnością być rozumiana jako coś, co zakłada *know-how* (świadomość celu działania w jakimś stopniu oznacza, że wiemy, jak go osiągnąć, choć wiedza ta może mieć zupełnie implicytny charakter). Kluczem do zrozumienia stanowiska Kotarbińskiego jest teza o tym, że ów „element umysłowy” jest stopniowalny, jeśli chodzi o wysycenie nim konkretnych działań. W związku z tym można przyjąć, że w zależności od typu działań stanowisko to daje się pogodzić zarówno z intelektualizmem, jak i antyintelektualizmem umiarkowanym. Przykładowo działania oparte na zręczności praktycznej czy nawykach (szerzej: działania automatyczne) mają mniej „elementu umysłowego” niż działania oparte na deliberacji praktycznej (np. planowanie, które musi odwoływać się do wiedzy o faktach). Pogląd Kotarbińskiego trudno w każdym razie uznać za intelektualistyczny bez uwzględnienia tej kontekstualizacji. W tym sensie jest to pogląd filozoficznie oryginalny.

W swojej interpretacji filozofii praktyczności Profesor Gasparski zdaje się jednak wyznawać pogląd, który mimo wszystko sugeruje intelektualizm:

„[I]nterესuje nas odpowiedź na pytanie, czy pełniejsza znajomość uwarunkowań działania zwiększa jego skuteczność, czy też, ujmując rzecz ostrożniej, należałoby powiedzieć, że zwiększa tylko szansę na osiągnięcie wyższego poziomu skuteczności. Stwierdzenie, że zdobywanie istotnej wiedzy na temat działania podnosi jego skuteczność i ogranicza wystąpienie jej antytez, nie powinno wywoływać sprzeciwu. [...]

Jeśli w przypadku skuteczności i ekonomiczności wiedza stanowi czynnik o korzystnym wpływie, jest to *eo ipso* czynnik sprzyjający praktyczności” (s. 32–33).

Co prawda, Autor *Filozofii praktyczności* nawiązuje tu do idei stopniowości „elementu umysłowego”, lecz czyni to, jak się wydaje, przesądając o tym, iż ma on charakter wiedzy o faktualnym charakterze. Wiedza traktowana jako znajomość uwarunkowań działania sugeruje bowiem, iż chodzi o wiedzę o faktach. Jest to stanowisko intelektualistyczne, które trudno utrzymać w przypadku działań automatycznych. Jak wskazałem wyżej, idee Kotarbińskiego wydają się pod tym względem dużo bardziej pojemne.

To, że Wojciech Gasparski zajmuje stanowisko intelektualistyczne w kwestii wiedzy potrzebnej do działania, da się zapewne wyjaśnić. Wskazówką może być tu tradycja badań nad rolą refleksyjnej praktyki, zwłaszcza w kontekście działań zawodowych i zarządzania [Schön 1983], na którą prof. Gasparski lubi się powoływać (por. eseje: *Wiedza o organizacji i zarządzaniu oraz jej poznawcze ugruntowanie* oraz *Prakseologia jako dyscyplina: między logiką a etyką*). W tradycji Schönowskiej nacisk kładzie się bowiem na rolę „refleksji w działaniu”, która pojawia się nawet w działaniach improwizowanych. Jednakowoż użyteczność tej idei do wyjaśnienia stanowiska Kotarbińskiego w zakresie wiedzy praktycznej wydaje się ograniczona – z powodów określonych wyżej.

Przykład statusu wiedzy potrzebnej do działania pokazuje, iż właściwe zrozumienie myślenia o praktyczności, które można znaleźć w pismach Kotarbińskiego, może być poważnym wyzwaniem. Wyzwaniu temu łatwiej sprostać, jeżeli pisma te oświetlić przy użyciu narzędzi filozofii analitycznej. Stawką jest tu rygor pojęciowy i adekwatność interpretacji.

Podsumowanie

Możliwości odczytywania prakseologii Tadeusza Kotarbińskiego, klasyka polskiej filozofii, jest wiele. Z pewnością, *Filozofia praktyczności* Profesora Gasparskiego jest potrzebna, jeśli chodzi o jej recepcję, i w tym też względzie należy uznać przedsięwzięcie w postaci wydania jej tłumaczenia za potrzebne i uzasadnione. Udostępnienie

współczesnemu Czytelnikowi poglądów Kotarbińskiego, dotyczących różnych zagadnień, które łączy sfera praktyki, ma też tę zaletę, iż pozwala autentycznie zainteresować refleksją nad nią. Refleksja ta jest niezwykle przydatna, biorąc pod uwagę popularność zagadnienia samej praktyki (zwłaszcza w organizowaniu i biznesie), obecny stan wiedzy w dyscyplinach zorientowanych na nią, a także możliwości rozwoju samej filozofii działania.

BIBLIOGRAFIA

- Brown J.S., Duguid P. 1991, *Organizational Learning and Communities-of-Practice: Toward a Unified View of Working, Learning, and Innovation*, „Organization Science”, 2, 1: 40–57.
- Carr D. 1981, *Knowledge in Practice*, „American Philosophical Quarterly”, 18, 1: 53–61.
- Collen A. 1998, *Whether to design and plan a life*. „Systems Research and Behavioral Science”, 15, 3: 183–192.
- Gasparski W.W. 2017, *From a Study of Practice to a Philosophy of Practicality. Tadeusz Kotarbiński's Contribution to the Lvov-Warsaw School of Philosophy*, [w:] A. Brożek, F. Stadler, J. Woleński [red.], *The Significance of the Lvov-Warsaw School in the European Culture*, Cham: Springer International Publishing: 135: 154.
- Hetherington S.C. 2006, *How to know (that knowledge-that is knowledge-how)*, [w:] S.C. Hetherington [red.], *Epistemology Futures*, Oxford: Oxford University Press: 71–94.
- Knorr Cetina K., Schatzki T.R., von Savigny E. 2001, *The Practice Turn in Contemporary Theory*, New York: Routledge.
- Kotarbiński T. 1955, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław: Ossolineum.
- Kotarbiński T. 1957, *Czy wydziały filozoficzne uniwersytetów mają być wydziałami nauczycielskimi?*, [przedruk w:] tegoż, *Wybór pism*, t.II. *Myśli o myśleniu*, Warszawa: PWN.
- Kotarbiński T. 2003, *Specjalizacja i integracja* [w:] tegoż, *Dzieła Wszystkie*, t. II. *Prakseologia*, Warszawa–Wrocław: Ossolineum: 418–421.
- Makowski P.T. 2015, *Praxiology meets Planning Theory of Intention. Kotarbiński and Bratman on Plans* [w:] P. Makowski, M. Bonecki, K. Nowak-Posadzy [red.], *Praxiology and the Reasons for Action* (Praxiology: the International Annual of Practical Philosophy and Methodology, 23): New Brunswick (NJ): Transactions Publishers: 43–71.

- Makowski P.T. 2016, *Intention inertia and the plasticity of planning*, „Philosophical Psychology”, 29, 7: 1045–1056.
- Makowski P.T. 2017a, *Kotarbiński's praxiology and the analytic action theory*, [w:] W.W. Gasparski [red.], *Praxiological Essays: Texts and Contexts* (Praxiology: the International Annual of Practical Philosophy and Methodology, 25), New York: Routledge: 101–113.
- Makowski P.T. 2017b, *Tadeusz Kotarbiński's Action Theory – Reinterpretive Studies*, New York: Palgrave-Macmillan.
- Nicolini D. 2013, *Practice Theory, Work, and Organization. An Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Niiniluoto I. 2002, *Kotarbiński as a Scientific Realist*, „Erkenntnis”, 56, 1: 63–82.
- Noë A. 2005, *Against intellectualism*, „Analysis”, 65, 4: 278–290.
- Orlikowski W.J. 2000, *Using Technology and Constituting Structures: A Practice Lens for Studying Technology in Organizations*, „Organization Science”, 11, 4: 404–428.
- Paasivaara M., Lassenius C. 2014, *Communities of practice in a large distributed agile software development organization – Case Ericsson*. „Information and Software Technology”, 56, 12: 1556–1577.
- Pradeu T., Lemoine M., Khelifaoui M., Gingras Y. 2021, *Philosophy in Science: Can philosophers of science permeate through science and produce scientific knowledge?* „The British Journal for the Philosophy of Science”, (doi:10.1086/715518).
- Rabinowicz W. (2000), *Kotarbinski's Early Criticism of Utilitarianism*, „Utilitas”, 12, 1: 79–84.
- Roland J. 1958, *On „Knowing How” and „Knowing That”*, „The Philosophical Review”, 67, 3: 379–388.
- Ryan L.V., Nahser F.B., Gasparski W.W. 2002, *Praxiology and Pragmatism* (Praxiology: the International Annual of Practical Philosophy and Methodology, 10), New Brunswick (NJ): Transaction Publishers.
- Ryle G. 1949, *The Concept of Mind*. Chicago: Chicago: University of Chicago Press.
- Schatzki T. R. 2012. *A Primer on Practices*, [w:] J. Higgs, R. Barnett, S. Billett, M. Hutchings, F. Trede (red.), *Practice-Based Education: Perspectives and Strategies*, Rotterdam: Sense Publishers: 13–26.
- Schön D.A. 1983. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*, New York: Basic Books.
- Smith B. 2006. *On the Phases of Reism*, [w:] C. Arkadiusz, L. Dariusz (red.), *Actions, Products, and Things: Brentano and Polish Philosophy*, Frankfurt: Ontos Verlag: 121–182
- Snowdon P. 2004, *The Presidential Address: Knowing How and Knowing That: A Distinction Reconsidered*, „Proceedings of the Aristotelian Society”, 104: 1–29.

- Stanley J. 2011, *Know How*. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Vaara E., Whittington R. 2012, *Strategy-as-Practice: Taking Social Practices Seriously*, „The Academy of Management Annals”, 6, 1: 285–336.
- Whittington R. 2006, *Completing the Practice Turn in Strategy Research*, „Organization Studies”, 27, 5: 613–634.
- Woleński J. 2001, *Tadeusz Kotarbiński-Reism and Science*, [w:] *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century* (Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, 74), Amsterdam: Rodopi: 47–52.
- Woleński J. 2007, *Naturalism and Reism*, „Dialogue and Universalism”, 17, Issue 1–2: 13–19.
- Woleński J. 2022, „Reism” in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022 Edition), (ed.) E.N. Zalta: The Metaphysics Research Lab.: URL= <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/reism/>>.
- Zareba M. 2017, *Kotarbiński's Praxiology and Analytic Philosophy of Action* [w:] A. Brożek, F. Stadler, J. Woleński [red.], *The Significance of the Lvov–Warsaw School in the European Culture*, Cham: Springer International Publishing: 155–171.

SUMMARY

How to think about practicality: Wojciech W. Gasparski's treatise on philosophy of Tadeusz Kotarbiński and *similaria*

The text is a brief contribution to the discussion on Prof. Wojciech Gasparski's book *Filozofia praktyczności* (Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2021). The author first presents the content of the book and the idea of practicality itself in the context of praxiology's philosophical ambitions. In the second step, the author discusses two possible directions of contemporary interpretation of the praxiological idea of practicality: the so-called practice theory, popular in the field of management, and the analytical philosophy of action. The purpose of this concise discussion is to show the developmental potential of Kotarbiński's praxiological ideas.

Keywords: practicality, praxiology, practice theory, analytic philosophy of action, Tadeusz Kotarbiński, Wojciech W. Gasparski

Prakseologia

163–164/2021–2022

Treść numeru

Marcin W. Bukała

Słowo od Redakcji **3**

Anna Lewicka-Strzałecka

Profesor Wojciech W. Gasparski (1936–2022)
– zarys biografii naukowej **7**
*Outline of a scientific biography
of Professor Wojciech W. Gasparski (1936–2022)*
(Summary) **14**

STUDIA

Wojciech W. Gasparski

On the Methodology of Practical Disciplines
(Sciences) — From the Treatise
»A Philosophy of Practicality« **17**
*O metodologii dyscyplin (nauk) praktycznych
— z traktatu »Filozofia praktyczności«* (Streszczenie) **36**

Miroslaw Sułek

O ludzkim działaniu ze stanowiska
nowej prakseologii **37**
*On human action from the stand
of a new praxiology* (Summary) **63**

Paweł Drobny

Teorie kapitału ludzkiego i innowacji
w perspektywie ekonomii personalistycznej **65**
*Theories of human capital and innovation
in the perspective of personalist economics* (Summary) **100**

Alojzy Czech, Krystyna Jędralska

Nauki o zarządzaniu w dziejach katowickiej
uczelni ekonomicznej na marginesie
85. rocznicy założenia **103**
*Management sciences in the history
of the University of Economics in Katowice
on the 85th anniversary of its foundation* (Summary) **129**

ANKIETA „PRAKSEOLOGII”

Moralność współczesnego biznesu — próba diagnozy
Wstęp (Dominik Stanny) **131**
Odpowiedzi uczestników (Piotr Masiukiewicz,
Krzysztof Oblój, Bolesław Rok, Tomasz Gigol,
Aleksandra Stanek-Kowalczyk) **133**
*The Morality of Contemporary Business
— the Attempt of Diagnosis* (Summary) **142**

DYSKUSJE

Jerzy J. Kolarzowski

Projekt – książka – monument **145**
Project – book – monument (Summary) **161**

Piotr T. Makowski

Jak myśleć o praktyczności:
Wojciecha W. Gasparskiego traktat o filozofii
Tadeusza Kotarbińskiego oraz *similaria* **163**
How to think about practicality:
Wojciech W. Gasparski's treatise on philosophy
of Tadeusz Kotarbiński and similaria (Summary) **178**

Wojciech W. Gasparski

»Etyka dobrej roboty« Richarda Sennetta i inne
książki tego autora — sprawozdanie z lektury **179**
»Etyka dobrej roboty« («The Craftsman«)
by Richard Sennett and Other Books of the Author:
Notes in the Margin (Summary) **205**

RECENZJE

Danielle Logue, *Theories of Social Innovation*, 2019
/Wojciech W. Gasparski/ **207**

Robert Sroka, *Nieodkryci przywódcy współczesnej
etyki biznesu*, 2021

(Czy tworzeniem i wdrażaniem etycznych standardów
w biznesie powinny i mogą zajmować się organizacje
branżowe?) /Anna Lewicka-Strzałecka/ **215**

Gabriel Łasiński, *Sprawne działania indywidualne
i zespołowe. Ujęcie prakseologiczno-systemowe*,
2021 /Ryszard Banajski/ **220**

INFORMACJE O PUBLIKACJACH

Wykaz prac naukowych
związanych z myślą prakseologiczną
opublikowanych w Polsce w latach 2020–2021 (wybór)
/Redakcja/ **231**

KRONIKA

Odezwa Honorowego Prezesa
Towarzystwa Naukowego Prakseologii w sprawie inicjatywy
nadania Uniwersytetowi Łódzkiemu imienia
Tadeusza Kotarbińskiego **235**

Ze sprawozdania z działalności ZG
Towarzystwa Naukowego Prakseologii za 2020 rok **237**

Ze sprawozdania z działalności ZG
Towarzystwa Naukowego Prakseologii za rok 2021 **239**

TNP na Festiwalu Nauki w Warszawie: 2020 & 2021 **242**

Krzysztof Tchoń (1951–2021)
/Wojciech W. Gasparski/ **243**

Witold Kieżun (1922–2021)
/Wojciech W. Gasparski/ **247**

Noty o Autorach

252